

posunu hodnot i v rámci jejího systému, vztahu morálního hodnocení k postojům člověka v boji progresivních a retardáčních sil v socialistické společnosti (ne tedy pouze v boji proti přežitkům staré morálky) a konečně i některá nesprávná tvrzení (např. na str. 157 o tom, že do škol „mohou být přijati všichni nadaní kandidáti“ přece často záleží na stupni nadání a někdy i na protekci! — na str. 156 názor, že „vzdělávat se mohou v podstatě všichni bez ohledu na prostředí v němž se narodili, na pohlaví a na osobní majetek“ — všimněte si toho ošidného slůvka „v podstatě“, za něž se mohou schovávat i takové známé jevy, jako je nižší úroveň škol v místech vzdálených od kulturních center, faktické upřednostňování mužů před ženami všude tam, kde hrozí přílišná feminizace atd.! — podobných zjednodušení by-

chom mohli uvést daleko více). Námitky asi vyvolá i vynechání závažné otázky vztahu morálky a politické taktiky.

Vcelku je knížka *Umění žít* pozoruhodným příkladem dobré a působivé populárně vědecké práce, ukázkou toho, jak je možné psát o aktuálních problémech zajímavě, stručně a vtipně. Obdiv si v nemalé míře zasluhuje i přirozené zživotňování poznatků z dějin etiky, stejně jako výstižné příklady z literatury a umění a postížení základních tendencí všedního empirického „filosofování“. Pro marxistickou etiku je tu nejpodnětější „znovuobjevení“ toho okruhu otázek, který, ať už jej nazýváme biotechnikou, uměním žít či jinak se nepochybně ukáže v blízké době jako neobyčejně závažný pro formování osobnosti a pro její sebeuplatnění.

Jiří Kánský

FREUD A TABU

Freudovo učenie bolo u nás mnoho rokov tabu. Autentické práce Freuda sa nevydávali a polemika s nimi sa viedla často nie hádam celkom dôstojnými formuláciami, najmä ak uvážime, že širšia verejnosť nemohla nosnosť argumentov proti psychoanalýze preveriť konfrontáciou s pôvodnými textami. Možno považovať za ironickú hru osudu, že oficiálne tabu vydávania Freudových prác sa končí jeho prácou *Totem a tabu*.¹ Ironia je jednak v drobnej slovnej hračke, jednak však aj v tom, že nejde o prácu, ktorá širšie interpretuje Freudovo učenie o psychoanalýze. V práci *Totem a tabu* sa znalosť základných princípov psychoanalýzy predpokladá a Freud sa tu pokúša rozšíriť a uplatniť svoje hľadiská v oblasti širšej, ako je len teoretická psychológia a psychotherapia. Ako sa mu to darí, o tom by vari viac mohli povedať súčasní etnografi a antropológovia, keďže empirický materiál, na ktorom robí svoju analýzu, je staršieho dáta. Porovnávacou metódou nachádza

Freud analógiu medzi správaním sa človeka pri niektorých typoch neuróz a medzi totemistickým skupinovým správaním sa primitívnych ľudských kmeňov, v ktorom je hlavným tabu exogamia a zákaz zabíjať totemové zvieratá. Výhodiskom interpretácie tejto analógie je oidipovský komplex, jeden z pilierov psychoanalýzy. Za základný komplex neurózy považuje incestuózne vzťahy k rodičom (str. 40) a podvedomé incestuózne želania primitívnych kmeňov robí aj základom objasnenia ich tabuistickej praxe.

Zo širšie kultúrnych hľadísk považujem však vydanie tejto práce u nás za vhodnejšie ako jeho *Úvod do psychoanalýzy*. Plasticky ukazuje prednosti a nedostatky Freudovej metódy najmä preto, že sa tu Freud dostáva predsa len do oblasti jemu nešpecifickej. Uvádza to aj v predslove,

¹ Sigmund Freud, *Totem a tabu*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1966, preložil dr. T. Münz.

keď píše, že práca má byť spojivom medzi etnológmi, filológmi, národopiscami atď. na jednej strane a medzi psychoanalytikmi na strane druhej, pričom ani jednej strane plne nevyhovie (str. 24). Tak sa stáva kniha verejnosti prístupnejšou a prináša rad nových pohľadov na motivačné zdroje kultúry a náboženstva. Stáva sa však aj o to zraniteľnejšou, nakoľko sa autor pokúša o extrapolácie zo svojho uzavretého systému psychoterapeutickej teórie. Nezdá sa mi účelné podrobnejšie analyzovať knihu Totem a tabu. To robí celkom dobre aj záložka knihy. Vydanie Freudovej knihy po dlhom období jeho úplného negovania považujem však za príležitosť zamyslieť sa nad širším dosahom jeho diela a nad tým, ako psychoanalýza ovplyvnila trendy vývinu špecifických vied o ľudskej psychike, ale aj súčasnej kultúry vôbec.

Hlavnú prednosť Z. Freuda možno vidieť v jeho geniálnom postrehu a intuícii. Z klinických prípadov vedel vyvodiť zo všeobecnosti, ktorých dosah ďaleko presiahol terapeutické ciele. Prvý odvážne analyzoval funkciu sexu v živote jedinca a spoločnosti a rozkolísal normy puritánskej prudencie. Upozornil na veľký význam raného vývinu dieťaťa na celý jeho ďalší život, čím do určitej miery pripravil cestu dnes nesmierne významnej a komplexnejšej teórii deprivácie. Jeho teória podvedomia sa stala teoretickým východiskom obrovskej školy psychoterapeutov a stimulovala také zjavy v umeleckom svete, ako Joyce, Proust, nadrealizmus v poézii aj vo výtvarnom umení. S pojmami osobnostnej projekcie, potlačenia, frustrácie a kompenzácie stretáme sa v hociktovej bežnej úvahe o osobnosti a pojem komplexu sa skloňuje vo všetkých pádoch nielen v kultúrnych týždenníkoch, ale aj v dennej tlači. Smelo sa dá tvrdiť, že mnohé princípy a myšlienky psychoanalýzy sa stali súčasťou všeobecnej kultúrnej orientovanosti a doslovne prenikli do „podvedomia“ súčasnej civilizácie. Za zvlášť zaujímavé sa dá pokladať to, ako niektoré pojmy psychoanalýzy priamo nútili k experimentálnej

verifikácii, pretože odolávali akémukoľvek verbálnemu negovaniu. Tak samotný pojem podvedomia sa ukázal byť tak životným, že sa po čase v našej literatúre hanblivo zakryl názvom nevedomie. Neurofyziológovia neskôr objavili existenciu tzv. retikulárneho aktivačného systému, ktorý výrazne ovplyvňuje naše správanie mimo vôlej a uvedomenej oblasti psychiky. Zložitými pokusmi s vnímaním snaží sa problém podvedomia riešiť aj súčasná experimentálna psychológia a vymedzuje ho ako otázku subliminálnej stimulácie. Potvrdzujú sa aj názory psychoanalýzy o význame nevedomého (na ktoré sa nepamätáme) úseku detstva, a to nielen deprivačnými experimentmi, ale aj objavom tzv. imprintingu. Jedno z vyliahnutých káčat sa v prvých hodinách života dá na krátky čas „pod ochranu“ surrogátu matky (gumená kačka). Potom sa káča vyvíja s ostatnými druhmi a keď sa pri prvom vstupe na vodu pustí s kačacou rodinou aj gumený surrogát, imprintované káča pláve za ním. Takto experimentálne zistený imprinting pozoruhodne pripomína psychoanalytický mechanizmus prvotných podvedomých podnetov a potlačení. Niektoré opisy neuróz a rôznych (najmä sexuálnych) deviácií zo súčasnej psychiatrickej praxe ukazujú, že sa tu dá predpokladať výrazný vplyv mechanizmu imprintingu, čo už však Freud dávno zdôvodnil, aj keď len teoreticky. Taktiež ktokoľvek, kto si prečíta Freudovu *Psychopatológiu každodenného života*, nájde dostatok prípadov z vlastnej skúsenosti, kde mechanizmus potlačenia spôsobil prerieknutie, prepočutie, zabudnutie a pod.

Tragiku psychoanalýzy (nie tak pre Freuda, ako pre vedu) možno však vidieť v tom, že precízne pohľady, skvelé odporovania a obdivuhodnú intuíciu považoval Freud za dostatočný dôvod k vybudovaniu všestrannej teórie, ktorá nakoniec vyústila v ucelený svetonázor s ďalekosiahlymi, často fantastickými extrapoláciami. Uchvátil ňou najmä neskeptických duchov, ktorí mali sklon k syntézam skôr

z citových a osobnostných príčin, ako z dôvodov vedeckej presvedčivosti. Nie div, že mal taký veľký vplyv na bohému, a to aj v tom najlepšom zmysle. Nedostatok analytického vedeckého výskumu a takmer nijaké experimentálne preverovanie pozorovaných faktov priviedlo Freuda niekde do priesečníka vedy, filozofie, umenia a mýtu. Všimnime si len spôsob argumentovania v recenzovanej práci (str. 58): „Z našich neúplných zpráv nemožno ani zistiť s istotou, či u týchto národov sú takéto tabu zvyklosti všeobecne rozšírené alebo len ojedinelé, no pre náš záujem o tieto javy je to celkom ľahostajné. Rozhodne možno predpokladať, že ide o veľmi rozšírené zvyklosti, a nie ojedinelé zvláštnosti.“ Teda nijaké isté údaje, ale rozhodne sa dá predpokladať. Snaha o ucelenosť teórie núti, prirodzene, k takýmto a podobným záverom. Čitateľa niekedy priamo šokuje autorova bystrozrakosť na jednej strane a až naivná fantastičnosť na strane druhej. Genealógia kresťanského prijímania božieho tela a jej súvis s predchádzajúcimi náboženskými praktikami čitateľa plne zaujme, len čo však zložitý a široko sociálne podmienený jav úplne a bezo zvyšku vyvodzuje Freud z oidipovského komplexu, teda fakticky z unikátnej a časopriestorove obmedzenej udalosti, prestáva byť jeho argumentácia hodnoverná. Sám si to uvedomuje (str. 164), ale jeho

dôvodenie masovou dušou a kontinuitou citového života človeka je nepresvedčivé. Podobne viac ako nepresvedčivé je tvrdenie, že incestuózný vzťah k rodičom je základným komplexom neurózy (teda zas oidipovský komplex — str. 40). Odkiaľ je potom napr. zvýšený počet neuróz u detí, ktoré vyrástli bez rodičov a bez ich individuálnej náhrady? Základný rozpor psychoanalýzy je aj v tom, že poukazuje na primárnu funkciu podvedomia pre determináciu ľudského správania, avšak jej terapeutickým východiskom je racionalizácia komplexu, teda posilnenie vedomej zložky osobnosti. Nesmierna zložitost psychiky sa nijako nedá vtisnúť do úzkeho rámca schém, ktoré sú často vykonštruované nezodpovedateľnými analógiami.

Pri kritike Z. Freuda ide o komplexný pohľad. Snažili sme sa poukázať, čím vede a kultúre prospel a kde a v čom ho prijímať nemožno. Čierno-biele pohľady pri takej osobnosti, akou bol bezosporu Freud nie sú namieste. Preto aj jeho kniha *Totem a tabu* má svoje špecifické poslanie — dať vzdelanej verejnosti nazrieť ad fontes a nechať ju uvažovať samostatne. Rýchle vypredanie knihy je dôkazom podvýživnosti prvotnými, nefiltrovanými informáciami o psychoanalýze a nesvedčí v prospech efektívnosti doterajšieho „boja proti freudizmu“.

Ivan Šipoš

TEORETICKY O STRANÍCKEJ PRÁCI

Ak nemá byť púhou konvenčnou frázou konštatovanie, že vedúca úloha strany v podmienkach výstavby socialistickej spoločnosti sa zákonite prehĺbuje, je potrebné sa zamyslieť nad základnou otázkou, či a prečo ešte stále tomuto objektívnemu procesu nezodpovedá ucelené teoretické skúmanie spolu so zovšeobecňovaním skúseností, získaných pri ovplyvňovaní jednotlivých stránok a foriem spoločenského života. Pociťuje sa akútny nedostatok teórie

strany (učenia o strane) ako samostatnej disciplíny, ktorá by komplexne skúmala vývinové zákonitosti strany s použitím teórie informácie a riadenia, sociológie a sociálnej psychológie, sociológie organizácie a pod. Ani sama oblasť rekonštituovanej politickej vedy neznesie trvanie tohto vážneho teoretického vákua, ktoré je jednou, hoci nie jedinou z príčin nie vždy dostatočne adekvátneho obratu v praktickej straníckej práci.